

priredila
Maja Lazić
prema izveštaju
Zdenke Milivojević
i projektnoj dokumentaciji
Grupe 484

**Zagovaranje zaštite
prava interno raseljenih
lica za vreme raseljenja
u Republici Srbiji**

edicija
ISKUSTVO

Grupa 484

Zagovaranje zaštite prava interno raseljenih lica za vreme raseljenja u Republici Srbiji

priredila Maja Lazić
prema izveštaju Zdenke Milivojević i projektnoj dokumentaciji Grupe 484

GRUPA484

Uvodna reč

Kakav je život raseljenih ljudi? Kakvi su njihovi problemi? Da li znaju svoja prava i da li mogu da ih ostvare? Da li su upoznati sa Vodećim principima Ujedinjenih nacija o internom raseljenju?¹ Ovo je centralna tema projekta Grupe 484 „Osnaživanje interno raseljenih lica za zagovaranje svojih prava primenom Vodećih principa Ujedinjenih nacija o internom raseljenju”. Cilj projekta je da doprinese rešavanju problema i potreba raseljenih. Način rada bio bi zalaganje sa primarnog, korisničkog nivoa.

Kroz participativno istraživanje², čiji rezultati čine okosnicu projektnih aktivnosti, odgovore na gore postavljena pitanja dala su sama raseljena lica, kao i predstavnici vladinih i nevladinih, domaćih i inostranih institucija i organizacija koje pružaju pomoć ili rade na rešavanju problema raseljenih. U Srbiji, prema podacima UNHCR-a ima 206.789 raseljenih. Od tog broja preko 75% su Srbi, više od 10% čine Romi, a ostala raseljena lica su Crnogorci, Bošnjaci, Egipćani i ostali. Istraživanje je sprovedeno u saradnji sa lokalnim nevladinim organizacijama u okviru FRESTINOG NVO Programa za tranziciju i razvoj³ u pet regiona u Republici Srbiji: Beogradski i Braničevski okrug, Vojvodina, centralna Srbija, jugoistočna i jugozapadna Srbija. Istraživanjem je obuhvaćeno osamnaest opština.

Zadatak da osmisli istraživanje, kao i da sumira njegove rezultate i zaključke, poveren je Zdenki Milivojević iz agencije Argument. Ona je zajedno s timom Grupe 484 u kome su bili Ljiljana Urzikić, Miodrag Shrestha kao i spoljna saradnica Vesna Cipruš, obučila dvadeset saradnika Grupe 484 iz pomenutih regiona, da sprovedu istraživanje putem *fokus- grupa*.

Fokus-grupe bile su organizovane od 18. do 27. septembra 2003. godine u svih pet regiona. Istraživači su sastavili regionalne izveštaje sa fokus-grupa, njih je analizirala i sumirala Zdenka Milivojević. Ovde će biti prikazani najznačajniji delovi tog završnog izveštaja kao opšti pregled situacije raseljenih u Srbiji, s ciljem da se doprinese njihovom daljem osnaživanju.

Na osnovu rezultata istraživanja, odabrali smo zajedno sa svim učesnicima projekta da zagovaramo prava raseljenih prema Vodećim principima Ujedinjenih nacija.

Ceo tim koji je radio na ovom projektu uložio je veliku energiju da bi se on uspešno realizovao. Grupa 484 duguje posebnu zahvalnost saradnicima iz pet regiona, timu koji je premašio sva očekivanja i dao izuzetan doprinos da se raseljeni osnaže kako bi se zalagali za svoja prava.

¹ Otkako je, 1998. godine, specijalni predstavnik Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija za interno raseljenje Komisiji za ljudska prava Ujedinjenih nacija predstavio Vodeće principe o internom raseljenju, oni su široko prihvaćeni od tela Ujedinjenih nacija. Prema Vodećim principima Ujedinjenih nacija o internom raseljenju, raseljena lica treba da bez diskriminacije uživaju ista prava i slobode koja su garantovana međunarodnim standardima i domaćim zakonodavstvom, kao i svi drugi građani. Prvenstveno domaće vlasti imaju odgovornost za zaštitu i pomoć interno raseljenim licima.

² Participativno istraživanje uključuje, kao aktivne učesnike u procesu istraživanja, interno raseljena lica i aktere koji se bave problemima raseljenih.

³ U okviru podrške Ministarstva inostranih poslova Danske za ostvarivanje ciljeva Pakta stabilnosti za Jugoistočnu Evropu, kroz program FRESTA, na području Srbije deluje mreža nevladinih organizacija okupljenih oko Programa za tranziciju i razvoj. Stalne članice te mreže koje su podržale projekat Grupe 484 "Osnaživanje interno raseljenih lica za zagovaranje svojih prava kroz primenu Vodećih principa Ujedinjenih nacija o internom raseljenju" su: Internacionalna mreža pomoći (IAN), Novosadski humanitarni centar (NSHC), Edukacioni centar Leskovac i Centar za razvoj građanskog društva Protecta. Deo projektnih aktivnosti održanih u Kraljevu pomoglo je Udruženje interno raseljenih lica Jug.

SADRŽAJ

UVOD	4
SAŽETAK PROJEKTNIH AKTIVNOSTI	4
<i>Obuka i istraživanje</i>	4
<i>Priprema za zagovaranje i akcija</i>	4
TEMA, CILJ I METODOLOGIJA PARTICIPATIVNOG ISTRAŽIVANJA	4
REZULTATI ISTRAŽIVANJA	4
<i>Opšti nalazi</i>	4
<i>Prava raseljenih</i>	4
ZAKLJUČAK	4
SLEDEĆI KORAK	4

Uvod

Kosovo i Metohija je krizno područje na Balkanu. Rezolucija 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, koja je usvojena 10. juna 1999. godine, posle prestanka NATO bombardovanja i oružanih sukoba u Autonomnoj pokrajini Kosovo i Metohija u Saveznoj Republici Jugoslaviji (SRJ)⁴, priznaje suverenitet SRJ nad Kosovom i Metohijom, ali stavlja tu pokrajinu pod upravu Ujedinjenih nacija. Približno 230.000 ljudi izbeglo je sa Kosova i Metohije i postali interno raseljena lica u Srbiji i Crnoj Gori. Od tada situaciju na Kosovu i Metohiji karakterišu ozbiljni bezbednosni problemi povezani sa kršenjem osnovnih ljudskih prava nacionalnih manjina, što je ujedno prepreka njihovom povratku.⁵ Rešenje problema koje uključuje delotvornu pravnu i institucionalnu zaštitu sadašnjih i bivših stanovnika Kosova i Metohije i njihovih ljudskih prava, još nije nađeno, ni pored prisustva međunarodne zajednice. Stvaranje uslova za bezbedan povratak i dalje je veoma neizvesno, a život u Pokrajini je za manjine rizik koji su voljni da preuzmu samo najhrabriji pojedinci.

Nakon napuštanja Kosova i Metohije, primarno odredište raseljenih bile su opštine u Beogradu, u južnoj i centralnoj Srbiji. To što su bili prinuđeni da se isele iz svojih kuća samo po sebi govori o potpunom kršenju njihovih prava. Osim toga, postati raseljeno lice znači dobiti nov društveni identitet, koji sam po sebi podrazumeva mogućnost za dodatno kršenje ljudskih prava. Ni posle pet godina, status raseljenih u mestima iz kojih potiču kao ni u opštinama u koje su izbegli ostaje nejasan jer zavisi od političkog rešenja problema Kosova i Metohije, dok se istovremeno, humanitarna i druga pomoć polako ukida.

U međuvremenu, došlo je do temeljne promene u kvalitetu svakodnevnog života raseljenih. Kao deo najranjivije populacije u zemlji, oni trajno rešenje svog statusa traže skoro pet godina. Bežeći od neposredne životne opasnosti i napustivši prebivališta na Kosovu i Metohiji, većina raseljenih lica je u raseljenju postala potpuno zavisna od ekonomske i humanitarne pomoći. Pretrpeli su teške gubitke, suočeni su sa dodatnim teškoćama u lokalnoj zajednici koja je i sama opterećena ekonomskim problemima. Mogućnost da raseljeni postanu integrisani deo lokalne zajednice u mestu raseljenja, delimično zavisi od toga da li su našli privatni smeštaj ili su morali da prihvate smeštaj u kolektivnim centrima. Osobe koje nisu imale drugog izbora osim da odu u kolektivne centre, imaju velike teškoće da se prilagode lokalnoj zajednici, uglavnom zbog loših životnih uslova i osećaja izolovanosti. Drugi problemi specifični za raseljne su vezani za teškoće prilikom dobijanja ličnih dokumenata, što često

⁴ Savezna Republika Jugoslavija je postala Državna zajednica Srbija i Crna Gora 4. februara 2003.

⁵ Bezbednosna situacija se još više pogoršala u martu 2004, kada je etnički motivisano i široko rasprostranjeno nasilje zaustavilo povratak Srba, Roma i ostalih i izazvalo nova raseljavanja, uglavnom Srba sa Kosova i Metohije.

predstavlja prepreku za preseljenje, zapošljavanje, obrazovanje, socijalnu pomoć, zdravstvenu zaštitu. Sve to ostavlja utisak da su raseljeni - građani dugog reda u sopstvenoj zemlji. Situacija se dodatno iskomplikovala time što su državne institucije u fazi složenih promena nedovoljno osposobljene da obezbede odgovarajuću podršku raseljenima, koju je država obavezna da pruži i garantuje.

Ključne državne institucije odgovorne za raseljene su Komesarijat za izbeglice Republike Srbije i Koordinacioni centar za Kosovo i Metohiju. Pored toga, Visoki komesarijat za izbeglice Ujedinjenih nacija (UNHCR) i druge agencije Ujedinjenih nacija, kao i lokalne i međunarodne nevladine organizacije, uključene su u pružanje pomoći raseljenima. Osnovana su udruženja interno raseljenih lica, s namerom raseljenih da se samoorganizuju i aktivno uključe u traženje rešenja za svoje probleme.

Ovaj izveštaj prezentuje glavne aktivnosti i rezultate projekta „Osnaživanje interno raseljenih lica za zagovaranje svojih prava kroz primenu Vodećih principa Ujedinjenih nacija o internom raseljenju”. Posebna pažnja u izveštaju biće posvećena onom delu projekta u kome aktivni učesnici istraživanja, raseljeni i akteri u vezi sa raseljenima, zajedno definišu probleme i rešavajući ih doprinose ostvarivanju prava raseljenih. To je osnovna ideja projekta, a njegov cilj je jačanje stepena priznavanja i poštovanja ljudskih prava, kao i osnaživanje raseljenih, u skladu sa načelima sadržanim u Vodećim principima Ujedinjenih nacija o raseljenima.

Raseljeni se u svom novom okruženju suočavaju s brojnim problemima i glavnom dilemom – da li da žive u nadi da će se jednom vratiti svojoj kući ili da se integrišu u mestu raseljenja. Dok se veći deo pažnje međunarodnih i domaćih aktera posvećuje povratku raseljenih na Kosovo i Metohiju, ovaj projekat se bavi položajem raseljenih za vreme raseljenja. Bez obzira na izbor, povratak ili integraciju u lokalnu sredinu, zaštita za vreme raseljenja je od izuzetne važnosti. Situacija u kojoj se nalazi većina raseljenih lica u raseljenju je daleko od dostojanstvenog života.

»Živim od doručka do ručka, od ručka do večere, a noću ne spavam misleći da li ću imati doručak. Ličim na čoveka, a manji sam od makovog zrna. Imao sam nekad i ja svoju fotelju... Tražim samo ljudsko razumevanje da mogu živeti bolje. A nemam pravo ni to da kažem jer sam raseljeno lice.«
(raseljeno lice, Kragujevac)

Sažetak projektnih aktivnosti

Projekat „Osnaživanje interno raseljenih lica za zagovaranje svojih prava kroz primenu Vodećih principa Ujedinjenih nacija o internom raseljenju” izveden je od februara do decembra 2003. godine. Tokom pripreme predloga projekta, Norveški savet za izbeglice (NRC) i Kancelarija Ujedinjenih nacija za koordinaciju humanitarnih poslova (UN OCHA) prepoznali su njegove potencijale i ponudili svoju podršku. Grupa 484 je takođe pozvala druge ključne organizacije, kao što su Danski savet za izbeglice (DRC)/FRESTA NVO Program za tranziciju i razvoj, Kancelarija Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za ljudska prava (UN OHCHR) i Kancelarija Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za izbeglice (UNHCR), da formiraju Referentnu grupu za primenu Vodećih principa Ujedinjenih nacija o internom raseljenju (Referentna grupa). Cilj Referentne grupe⁶ bio je da pruži stručnu podršku i savete tokom razvoja i implementacije projekta.

Projekat predstavlja nastavak prethodnih aktivnosti Grupe 484 usmerenih na osnaživanje raseljenih i zalaganje za bolju zaštitu za vreme raseljenja.

Ciljevi projekta bili su: povećanje sposobnosti raseljenih da sami doprinesu ostvarenju svojih prava, formiranje neformalnih grupa za zagovaranje koje uključuju raseljene i druge aktere koji se bave problemima ljudi u raseljenju, kao i usmeravanje pažnje javnosti na tu problematiku. Zbog toga su u

⁶ Norveški savet za izbeglice (NRC), Danski savet za izbeglice (DRC)/FRESTA NVO program za tranziciju i razvoj, Kancelarija Ujedinjenih nacija za koordinaciju humanitarnih aktivnosti (UN OCHA - IDP Unit) i Kancelarija Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za ljudska prava (UN OHCHR), dali su svoj doprinos finansiranju ovog projekta

projekat uključene aktivnosti kao što su: obuka o pravima raseljenih zasnovanim na Vodećim principima Ujedinjenih nacija o internom raseljenu i međunarodno priznatim standardima ljudskih prava,⁷ obuka o tehnikama i načinima zagovaranja i mogućnost organizovanja i preduzimanja akcije uz podršku Grupe 484.

Obuka i istraživanje

Organizovana su dva seminara u okviru početne obuke o Vodećim principima Ujedinjenih nacija o internom raseljenu za trideset učesnika o zagovaranju zaštite prava IRL. Obuka je bila javno oglašena i učesnici pažljivo izabrani između 160 prijavljenih osoba. Prvi seminar omogućio je učesnicima upoznavanje s osnovama ljudskih prava i pružio im je bolje razumevanje veze između ljudskih prava i položaja raseljenih. Na drugom seminaru učesnici su upoznati sa metodama zagovaranja, kao i sa primerima zagovaranja u praksi. (Od učesnika je zatraženo da u vremenu između dva seminara, kroz kontakte sa lokalnim organizacijama i posete mestima gde raseljena lica žive, prikupe informacije o situaciji raseljenih u svojim sredinama i da o tome pripreme izveštaj. Na taj način učesnici su već u periodu obuke podstaknuti da se upoznaju sa stvarnim problemima raseljenih što je predstavljalo dodatnu motivaciju za njihov dalji uspešan rad u okviru projekta.)

Od trideset učesnika obuke, njih dvadeset je izabrano za saradnike u budućim aktivnostima na projektu. Oni potiču iz sedamnaest opština Srbije i različitog su porekla, starosti, pola i obrazovanja - od pravnika, učitelja, novinara do socijalnih radnika, psihologa, inženjera, itd. Neki od njih su i sami raseljeni, uključujući Rome raseljene sa Kosova i Metohije. Zanimljivo je da su neki od saradnika lokalni poverenici Komesarijata za izbeglice⁸, a neki su aktivni u lokalnim nevladinim organizacijama ili udruženjima raseljenih

Pošto se projekat odvijao u pet regiona u Srbiji, osnovano je pet regionalnih timova sa saradnicima na projektu. Ti timovi bili su smešteni u prostorijama nevladinih organizacija članica FRESTA Programa za tranziciju i razvoj, koje su pružale logističku i ostalu pomoć projektnim timovima na terenu. Sekretarijati su funkcionisali u Beogradu uz podršku Međunarodne mreže pomoći IAN, u Nišu uz podršku Centra za razvoj građanskog društva PROTECTA, u Novom Sadu uz podršku Novosadskog humanitarnog centra, u Leskovcu uz podršku Edukacionog centra i u Kraljevu uz podršku Udruženja raseljenih Jug, pridružene članice FRESTA NVO programa za tranziciju i razvoj.

Tokom realizacije projekta organizovane su brojne dodatne obuke: instruktivni sastanci i seminari za saradnike čime im je pružena podrška za realizaciju aktivnosti na terenu.

Posebna obuka organizovana je za pripremu saradnika za realizaciju istraživanja. Naime, planirano je istraživanje o stanju prava raseljenih, o njihovoj svesti o vlastitim pravima. Predviđeno je da se istraživanje obavi metodom poznatom pod nazivom: fokus-grupe.

Istraživanje smo započeli septembra 2004. kada je održano deset sastanaka fokus-grupa – po dva u svakom regionu. Posle sastanaka fokus-grupa, svi regionalni timovi napravili su izveštaje. Izveštaji su bili strukturisani po istom modelu: kratki opis regiona, uključujući broj raseljenih, vezu između raseljenih i svih relevantnih aktera u lokalnoj zajednici; opis problema s kojima se suočavaju raseljeni u ostvarivanju svojih prava; preporuke o aktivnostima u vezi sa navedenim; i zaključak.

Istraživanje je osmislila Zdenka Milivojević, koja je i pripremila istraživački tim i izradila finalnu analizu rezultata istraživanja.

⁷ Međunarodni ugovori u domenu ljudskih prava, kao i na njima utemeljeni domaći propisi kojima se obezbeđuju i štite ljudska prava.

⁸ Poverenici su opštinski službenici čija je uloga da na lokalnom nivou podržavaju/realizuju aktivnosti Komesarijata za izbeglice.

Priprema za zagovaranje i akcija

U oktobru 2003. godine organizovana je dodatna obuka za saradnike uz korišćenje rezultata sprovedenog istraživanja. Saradnici su obučeni da dalje prenose svoje znanje o pravima raseljenih, kao i da formiraju akcione grupe za zagovaranje prava raseljenih u lokalnim zajednicama. Nakon obuke, zadatak saradnika je bio da formiraju akcione grupe za zagovaranje. U tim grupama bila su sama raseljena lica, predstavnici lokalnih vlasti i relevantnih lokalnih organizacija i institucija, a njihov cilj je bio da promovišu prava raseljenih organizovanjem lokalnih događaja.

U oktobru i novembru 2003. godine regionalni timovi održali su seminare za buduće članove lokalnih akcionih grupa u Beogradu, Novom Sadu, Nišu, Leskovcu i Kraljevu. Pripremni seminari imali su tri dela: upoznavanje sa Vodećim principima Ujedinjenih nacija o internom raseljenju; podsećanje na sve konkretne odgovornosti državnih organa i organa lokalne samouprave u vezi sa ostvarivanjem prava raseljenih i pisanje akcionih planova za zagovaranje prava raseljenih.

Nove akcione grupe za zagovaranje činili su raseljeni koji su uglavnom u udruženjima raseljenih lica, predstavnici lokalnih vlasti i institucija i lokalnih nevladinih organizacija. Među raseljenima - učesnicima, bilo je starijih osoba, Roma, nezaposlenih, žena, mladih ljudi i osoba sa posebnim potrebama. Pripreme za zagovaranje uključivale su konsultacije sa Referentnom grupom za implementaciju Vodećih principa Ujedinjenih nacija o internom raseljenju⁹. U novembru 2003. godine organizovani su sastanci akcionih grupa za zagovaranje prava raseljenih. Cilj je bio da se izvrši planiranje lokalnih akcija zagovaranja.

Regionalne konferencije bile su prva aktivnost zagovaranja prava raseljenih, zasnovane na sugestiji Grupe 484 da se organizuju usklađene aktivnosti kako bi se postigao puni efekat uzajamne podrške tokom priprema. Odlučeno je da se u svakom od pet regiona održi po jedna konferencija o pravima raseljenih. Članovi akcionih grupa za zagovaranje formulisali su teme i ciljeve konferencija i napravili liste učesnika. Na tri konferencije tema je bila problem neinformisanosti raseljenih u vezi sa ostvarivanjem prava, a dve su kao tematski okvir imale socijalna i ekonomska prava raseljenih. Na pet regionalnih konferencija učestvovalo je više od 250 učesnika, među kojima je bilo oko stotinu raseljenih. Ostali učesnici bili su predstavnici državnih organa, predstavnici lokalne samouprave, uključujući i predstavnike Koordinacionog centra za Kosovo i Metohiju, Komesarijata za izbeglice, organizacija civilnog društva, međunarodnih organizacija i medija.

Sve konferencije imale su sličnu strukturu: uvodni deo; predstavljanje preliminarne rezultata istraživanja u projektu o pravima raseljenih; panel diskusije sa gostujućim uvodničarima, radne grupe koje su sačinile nacrt zaključaka i preporuka. Govornici su bili ključni akteri vlasti i međunarodnih organizacija, kao i priznati aktivisti civilnog društva: članovi Pokrajinskog Izvršnog veća AP Vojvodine, predstavnici Ministarstva za rad, zapošljavanje i socijalna pitanja, Pokrajinski ombudsman za AP Vojvodinu, zamenik komesara Komesarijata za izbeglice, predstavnici Misije Ujedinjenih nacija za Kosovo, predsednik Beogradskog centra za ljudska prava i mnogi drugi. Konferencije su bile dobro praćene u pisanim i elektronskim medijima.¹⁰

Tema, cilj i metodologija participativnog istraživanja

Istraživanje putem fokus-grupa je nastojanje da se uvaži glas raseljenih i aktera uključenih u problematiku internog raseljenja i da se doprinese rešavanju problema i potreba raseljenih. Osim

⁹ Referentnu grupu Vodećih principa Ujedinjenih nacija čine: Norveški savet za izbeglice, Danski savet za izbeglice/FRESTA NVO Program za tranziciju i razvoj, Kancelarija visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za ljudska prava (UN OHCHR), Kancelarija Ujedinjenih nacija za koordinaciju humanitarnih poslova (UN OCHA) i Kancelarija visokog komesara Ujedinjenih nacija za izbeglice (UNHCR). Cilj Referentne grupe za implementaciju Vodećih principa Ujedinjenih nacija o internom raseljenju je pružanje podrške i savetovanje u vezi sa razvojem i primenom projekta.

¹⁰ Intervjuisani su koordinatori regionalnih timova, raseljena lica i koordinator projekta. U dnevnim novinama objavljeni su mnogobojni članci i izveštaji o konferencijama. Neke TV stanice pripremile su posebne emisije o konferencijama. Koordinator akcionih grupa za zagovaranje u Nišu i Leskovcu bili su gosti u udarnom terminu na lokalnim TV i radio-stanicama.

toga, cilj projekta „Osnaživanje interno raseljenih lica za zagovaranje svojih prava kroz primenu Vodećih principa Ujedinjenih nacija o internom raseljenju“, čiji je osnov ovo istraživanje, jeste poboljšanje priznavanja i poštovanja ljudskih prava raseljenih, kao i osnaživanje raseljenih uz pomoć Vodećih principa Ujedinjenih nacija o internom raseljenju.

U tom smislu, Vodeći principi Ujedinjenih nacija o internom raseljenju su važno sredstvo za ostvarenje navedenog cilja, jer probleme raseljenja posmatraju u kontekstu ljudskih prava, zahtevajući nov način kritičkog razmišljanja i procene napretka. Glavni zahtev koji postavljaju Vodeći principi je da se ceo ciklus raseljenja posmatra s obzirom na prava i obaveze aktera u procesu. Zbog toga oni imaju depolitizujući efekat. Dimenzija ljudskih prava u kontekstu zaštite raseljenih se često ne opaža i najmanje se koristi, iako Vodeći principi Ujedinjenih nacija o internom raseljenju jasno označavaju ljudska prava kao ključni element za razumevanje celog ciklusa raseljenja:

- **uzrok iseljenja** - označava stepen kršenja ljudskih prava koji primorava osobu da napusti mesto boravka;
- **zaštita za vreme raseljenja** – stepen poštovanja osnovnih ljudskih prava za vreme raseljenja za interno raseljena lica koja su, zbog situacije u kojoj se nalaze, dodatno osetljiva na kršenje ili ograničavanje ljudskih prava;
- **nalaženje trajnih rešenja** – pristup održivim rešenjima koja omogućavaju raseljenima da ostvaruju ljudska prava i vrte se normalnom životu, bilo u situaciji povratka ili integracije u lokalnu sredinu;
- **prevencija** – obezbeđivanje sredine bez diskriminacije, u kojoj postoji dijalog i poštovanje ljudskih prava da bi se sprečilo raseljavanje.

Korišćenje participativne metode u ovom istraživanju omogućilo je uvid u probleme raseljenih gledano iz njihovog ugla. Ta vrsta informacija bila je neophodna za planiranje aktivnosti koje će doprineti boljem razumevanju, poštovanju i implementaciji prava raseljenih. Za analitičke svrhe participativno istraživanje je moralo da sadrži definiciju koncepta raseljenja i da identifikuje operativne dimenzije tog fenomena. Kao što je već pomenuto, jedna od operativnih definicija raseljenja jeste da ono stvara potpuno nov društveni identitet koji nastaje protiv volje pojedinca. Pretpostavka takvog društvenog identiteta je najbolje definisana u Vodećim principima Ujedinjenih nacija o internom raseljenju, Uvod, paragraf 2:

Interno raseljena lica su ona lica ili grupe lica koja su prisiljena da beže ili napuste svoje domove ili prebivališta, naročito kada je to posledica, ili u cilju izbegavanja posledica, oružanog sukoba, situacije opšteg nasilja, povrede ljudskih prava ili katastrofe, bilo prirodne ili uzrokovane ljudskom rukom, a da pri tom ta lica ne prelaze međunarodno priznatu državnu granicu.

Identitet građana u raseljenju podrazumeva određene specifičnosti u političkoj, društvenoj, ekonomskoj i psihološkoj ravni.

Pozitivan odnos između raseljenih i njihovog novog okruženja je preduslov za ostvarenje prava i pomoći će da se definiše njihovo novo mesto i uloga u lokalnoj zajednici. Ovaj odnos podrazumeva dvosmernost i zbog toga takođe zavisi od stava zajednice u koju su raseljeni došli. Holistički pristup zahteva da se sve dimenzije identiteta raseljenih (politička, društvena, ekonomska i socijalna) uključe u analizu kako bi njeni rezultati mogli da se iskoriste za aktivnosti koje bi ojačale proces kreiranja jednakih mogućnosti za sve.

Participativno istraživanje pomera *snagu* i *ulogu* tradicionalnog istraživanja na primarne učesnike u procesu u lokalnim zajednicama, tako da mobilise i ojačava njihove aktivističke potencijale.¹¹

Istraživanje se zasniva na principu učešća i pristupu zasnovanom na ljudskim pravima da bi se:

- kod svih učesnika stvorila svest o ljudskim pravima na osnovu Vodećih principa Ujedinjenih nacija o internom raseljenju;

¹¹ Ovo menja pristup u odnosu na tradicionalno istraživanje u kome predložena rešenja, iako zasnovana na prikupljenim informacijama o situaciji, dolaze „spolja“, odnosno od strane istraživača koji nije član zajednice i učesnik u datoj situaciji. Ovde je naglasak na stvaranju plana akcije „iznutra“, od strane aktera u zajednici da bi se postigli operativniji, održiviji i konkretniji akcioni planovi. Konačno, ovo pruža veću verovatnoću da će se planirane aktivnosti realizovati.

- preduzeli koraci ka osnaživanju raseljenih njihovim uključivanjem u analizu sopstvene trenutne situacije i traženje rešenja za njihove probleme sa stanovišta ljudskih prava;
- od svih učesnika dobile preporuke za aktivnosti koje su neophodne da bi se poboljšala situacija raseljenih, a u kojima oni vide sebe kao aktere.

Istraživanje je izvedeno u dve faze. Prva faza bila je pomenuta obuka osposobljavanja učesnika za izvođenje istraživanja, kao što je prikupljanje informacija, analiza informacija i planiranje aktivnosti zasnovanih na analizi. Obuka je trebalo da omogući potencijalnim istraživačima da koriste tehniku prikupljanja kvalitativno određenih informacija i da primenjuju metod fokus-grupe. Druga faza je podrazumevala istraživanje koje opisuje trenutnu situaciju u kojoj se nalaze raseljeni u pet regiona Republike Srbije i predlaganje rešenja za tu situaciju.

Članovi timova za implementaciju istraživanja:

Region/okrug:	Članovi timova:
Beograd i Braničevski okrug	Ana Gocić Tea Montijas Rosa Babić-Kojić Ljiljana Drajić
Vojvodina	Ljiljana Jandrić Slađana Papuga Marija Kljajić Sever Džigurski
Centralna Srbija	Goran Mladenović Milica Stevanović Bojan Veljković Vojkan Guberinić
Jugoistočna Srbija	Violeta Stanković Đura Simić Kaja Pančić Srđan Vojinović
Jugozapadna Srbija	Snežana Miljković Snežana Topalović Elijas Rebronja Zorica Milinković

Fokus-grupe održane su u deset opština, efektivno uključivši ukupno osamnaest opština. Kriterijumi za izbor učesnika bili su:

- raseljeni i akteri u lokalnoj zajednici koji se bave pitanjem raseljenih lica (lokalne vlasti, Komesarijat za izbeglice, predstavnici civilnog društva i međunarodne organizacije);
- raseljeni različitih godina, polne pripadnosti i obrazovanja;
- osobe koje pripadaju najugroženijim kategorijama među raseljenima, kao što su samohrane majke, starije osobe, osobe sa posebnim potrebama, itd.;
- pripadnici nacionalnih manjina, posebno Romi, jer pripadaju najvećoj grupi među interno raseljenim nacionalnim manjinama.

Opšte smernice za diskusiju u fokus-grupama bile su:

- veza između raseljenih i njihovog okruženja;
- identifikovanje problema sa kojima se suočavaju raseljni u mestu raseljenja i njihovih mogućih rešenja;

- identifikovanje prioriteta u potrebama i ljudskim pravima raseljenih za vreme raseljenja;
- predlaganje preporuka za promovisanje boljeg životnog standarda i implementaciju ljudskih prava raseljenih u raseljenju.

Učesnici fokus-grupa pomogli su svojim odgovorima prepoznavanje najčešćih problema sa kojima se suočavaju, i predložili načine rešavanja tih problema. Ove fokus-grupe takođe su poslužile za procenu spremnosti lokalnih vlasti, međunarodnih organizacija, civilnog društva i lokalnog stanovništva da pomognu i podrže raseljene u prevazilaženju njihove teške situacije.

Opštine uključene u istraživanje:

Region/okrug:	Opština:
Beograd i Braničevski okrug	Beograd i Požarevac
Vojvodina	Novi Sad
Centralna Srbija	Niš, Paraćin i Jagodina
Jugoistočna Srbija	Pirot, Knjaževac, Leskovac i Bujanovac
Jugozapadna Srbija	Kraljevo, Novi Pazar, Prokuplje, Raška, Kragujevac, Valjevo, Batočina i Lapovo

U fokus-grupama je ukupno učestvovalo 150 ljudi. U početku je planirano da po dvanaest osoba učestvuje u svakoj fokus grupi, međutim, zbog velikog interesovanja raseljenih, u fokus-grupama bilo je prosečno po petnaest učesnika. Od ukupnog broja ljudi koji su učestvovali u radu, u proseku 70% bili su raseljeni, a ostalih 30% bili su predstavnici lokalnih vlasti, civilnog društva, Komesarijata za izbeglice i međunarodnih organizacija. Polna struktura je bila gotovo ravnopravno zastupljena, mada su u nekim opštinama preovladavali muškarci (u Beogradu i Braničevskom okrugu, na primer). Starosna struktura je takođe ravnomerno zastupljena – najstariji učesnik je imao 65, a najmlađi 21 godinu.

Rezultati istraživanja

Opšti nalazi

Kada su raseljeni stigli u mesta raseljenja, suočila su se prvenstveno sa ekonomski iscrpljenim lokalnim institucijama i osiromašenim stanovništvom ali i sa nedostatkom tolerancije i razumevanja. Prema Vodećim principima ujedinjenih nacija o internom raseljenju (Princip 3), zadatak i obavezu da pružaju zaštitu i humanitarnu pomoć raseljenima u okviru svoje nadležnosti imaju prevashodno državne vlasti. Međutim, zbog dugotrajne socijalne, ekonomske i političke krize u Srbiji, to je ostalo pre u domenu sporadičnih ispoljavanja dobre volje negoli što su institucije i pojedinci to razumevali kao svoju obavezu. S druge strane, motivisane između ostalog i političkim razlozima, vlasti Republike Srbije promovišu isključivo povratak raseljenih na Kosovo i Metohiju i ne realizuju programe integracije. Zbog toga se veoma malo pažnje posvećuje potrebi zaštite ljudskih prava raseljenih u raseljenju.

U diskusijama su pomenuti pojedinačni primeri raseljenih koji su se potpuno integrisali u lokalnu zajednicu, ali takvi pojedinci nisu bili zastupljeni u fokus-grupama. Prema navodima učesnika fokus-grupa, njihova situacija u vezi sa zaposlenjem i stambenim zbrinjavanjem je rešena i oni su

uglavnom uklopljeni u svoju novu sredinu. Kategorija raseljenih koji su podstanari je šira, iako su oni u boljoj situaciji nego lica u kolektivnom smeštaju, takođe su suočeni sa brojnim problemima sličnim onima koje imaju raseljeni smešteni u kolektivne centre. Ostvarivanje prava na stambeno zbrinjavanje, posebno za one raseljene koji nisu imali drugu mogućnost osim da odu u kolektivne centre, dodatno je komplikovano zato što su izbeglice iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske već zauzele većinu raspoloživog prostora.¹²

Opšti je zaključak da su starije osobe, samohrane majke i pripadnici romske populacije najugroženiji među raseljenima. Mogućnosti lokalnih vlasti koje imaju određene nadležnosti u domenu realizacije prava raseljenih veoma su različite od opštine do opštine. Na to mogu da utiču, na primer, lična inicijativa ili njen izostanak, način upravljanja i politički stavovi u opštini, kvalitet i protok informacija između republičkih organa i opština itd. Raseljeni svojim primarnim problemom smatraju nedovoljno precizno definisan status na državnom nivou, kao i odsustvo adekvatnog pravnog okvira kojim bi se precizno definisale nadležnosti lokalnih organa vlasti i Komesarijata za izbeglice. U narednom delu izveštaja sumirani su rezultati istraživanja.

Zapažanja

U okviru fokus-grupa, diskutovano se o vezi između raseljenih i njihovog okruženja, uključujući odnos sa lokalnim stanovništvom, lokalnim vlastima, Komesarijatom za izbeglice, civilnim društvom, medijima i međunarodnim organizacijama.

Lokalno stanovništvo. Uočljiva je socijalna distanca prema raseljenima, posebno prema Romima. Neki raseljeni smatraju da je odnos lokalne zajednice prema njima zadovoljavajući, uzimajući u obzir tešku materijalnu situaciju u kojoj se nalazi većina lokalnog stanovništva. Drugi raseljeni primetili su da ih često ne prihvata ni lokalno stanovništvo, ali ni izbeglice iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine koje su stigle pre njih. Čini se da je osećaj solidarnosti iscrpljen, zbog prethodnog dolaska izbeglica i teške ekonomske situacije. Neki raseljeni su u novu sredinu došli sa vidljivim obeležjima povoljnog materijalnog statusa, što je u novoj sredini dovelo do tenzija ili konflikta između lokalnog stanovništva i raseljenih. Ima malo primera gde lokalno stanovništvo pomaže raseljne, pogotovo u domenu angažovanja nezaposlenih raseljenih lica u privatnim preduzećima ili na sezonskim poslovima. Međutim, bilo je primera gde je lokalno stanovništvo ustupilo svoje kuće raseljenima, besplatno ili za malu nadoknadu.

Lokalne vlasti. Kvalitet ove veze varira od opštine do opštine i zavisi od ekonomskog kapaciteta, kao i od lične zainteresovanosti i efikasnosti službenika zaduženih za raseljene. Učesnici fokus-grupa naglasili su da raseljeni očekuju pomoć u rešavanju svog stambenog zbrinjavanja i traženju zaposlenja. U većini opština obuhvaćenih istraživanjima primećeno je da je veliki broj službenika nezainteresovan ili nepripremljen da odgovorno obavlja svoje dužnosti. Međutim, takođe ima i predstavnika lokalnih vlasti koji su svesni problema s kojima se suočavaju raseljeni i oni su spremni da pomognu koliko god mogu, ali često nisu u mogućnosti da to i učine, zato što su problemi brojni, komplikovani i premašuju kapacitete opština. Opisane su i situacije gde raseljeni nisu mogli da ostvare pravo na pomoć pri plaćanju troškova sahrane ili gde im je odbijena jednokratna finansijska pomoć za lekove u situaciji životne opasnosti. Zabeleženo je da su neke opštine, npr. Knjaževac, Piroć, Leskovac i Bujanovac, u posebno teškoj ekonomskoj situaciji i da su mogućnosti za primanje pomoći od ovih opština veoma male. Predstavnici opštine Prokuplje nisu želeli da učestvuju u fokus grupi, zato što su bili zainteresovani samo za povratak raseljenih na Kosovo i Metohiju. Međutim, takođe je zabeleženo da je situacija bolja u određenim opštinama u regionima južne i centralne Srbije. Posebno su opštine Niš i Paraćin izašle u susret mnogim potrebama raseljenih. Grad Niš, na primer, iz svog budžeta, koji je veoma često izvor pomoći za raseljene, odvaja značajna finansijska sredstva za socijalnu pomoć. Predstavnici udruženja raseljenih pohvalili su Paraćin zbog

¹² Prve izbeglice došle su iz Hrvatske 1991. godine, međutim najveći priliv bio je 1995, posle dve vojne operacije „Oluja” i „Bljesak”. Izbeglice iz Bosne i Hercegovine došle su u toku 1992/3. godine. Prema Statističkom pregledu UNHCR-a od januara 2004, u Srbiji i Crnoj Gori je ostalo 289.680 izbeglica, od kojih velika većina živi u Srbiji – 276.281 osoba.

obezbeđivanja najboljih životnih uslova za raseljene, što je, kako se veruje, direktna posledica pozitivnog odnosa lokalnih vlasti.

Komesarijat za izbeglice. Raseljeni vide Komesarijat kao državnu instituciju koja treba da ima najveću odgovornost za koordinaciju i pomoć raseljenima.¹³ Osećaj koji preovladava među raseljenima jeste, međutim, da je Komesarijat daleko od toga da odgovori na njihove potrebe. Raseljeni su takođe naglasili da kvalitet veze sa Komesarijatom zavisi od stava opštinskih poverenika i njihove odgovornosti u obavljanju svog posla. S druge strane, neki poverenici koji su učestvovali u fokus-grupama primetili su da glavni problem leži u nedostatku koordinacije među svim akterima koji se bave ljudima u raseljenju. Neki su čak predložili da se oformi Ministarstvo za interno raseljena lica. Naglasili su da ne razumeju zašto je međunarodna pomoć koja dolazi preko Komesarijata u određenim oblastima, kao što su stambeno zbrinjavanje i obezbeđivanje građevinskog materijala, isključivo dostupna izbeglicama, a ne i raseljenima.

Civilno društvo. Učesnici fokus-grupa su primetili da se većina lokalnih inicijativa za dobrobit raseljenih sprovodi u većim gradovima. Osim što pružaju humanitarnu pomoć, nevladine organizacije ostvaruju projekte za izgradnju kapaciteta i obrazovanje raseljenih. Jedan od glavnih problema je da raseljeni nisu dovoljno upoznati sa radom nevladinih organizacija i mogućnostima dobijanja pomoći od nevladinih organizacija. S druge strane, nevladine organizacije često nisu u mogućnosti da identifikuju ili lociraju najugroženije grupe među raseljenima. U određenim opštinama, na primer u Kragujevcu, raseljeni otvoreno pokazuju nedostatak poverenja u nevladine organizacije koje tvrde da svoj rad zasnivaju na pomoći raseljenima. Negativna iskustva i prazna obećanja prouzrokovala su nedostatak poverenja u inicijative organizacija civilnog društva. Među različitim programima koje su organizovale nevladine organizacije su i psihološke radionice za decu i majke, obuka za rad na računaru, kursevi engleskog jezika, pravna pomoć, mali krediti itd. U fokus-grupama je primećeno da bi veći broj nevladinih organizacija trebalo da se bavi problematikom raseljenja i da raseljeni treba da nastave da se samoorganizuju i osnivaju svoje nevladine organizacije kako bi se bavili svim problemima koje imaju.

Mediji. Učesnici fokus-grupa su se složili da je uloga medija značajna, ali da problematika raseljenih i situacija u kojoj se nalaze do sada nisu dovoljno obrađivane. Retki su mediji koji dovoljno često izveštavaju o uslovima života i drugim temama vezanim za raseljene i koji pružaju informacije važne za realizaciju nekih njihovih prava, i mogu se sresti samo u nekim opštinama jugoistočne Srbije.

Međunarodne organizacije. Raseljeni smatraju da su međunarodne organizacije glavni izvor pomoći u situaciji raseljenja. To se posebno odnosi na pružanje pravne pomoći i na usluge kao što je pribavljanje dokumenata. Međutim, one su i važan izvor praktične pomoći kao što je nabavka staklenika, koka nosilja, opreme i alata za razna zanimanja, itd. Mnoge organizacije takođe pomažu u obezbeđivanju smeštaja, hrane, odeće i obuće, građevinskog materijala, grejanja, mikrokreditnih programa za ekonomsko osnaživanje i programa koji pružaju psihosocijalnu podršku. Danski savet za izbeglice na primer, u raznim opštinama ima programe integracije, ali ne i na području Beograda. Učesnici fokus-grupa smatraju da ova organizacija ima značajnu ulogu u olakšavanju društvene integracije raseljenih. Niška kancelarija Norveškog saveta za izbeglice je veoma aktivna u pružanju pravne pomoći i usluga vezanih za pristup dokumentima. Međutim, učesnici fokus-grupa koji rade u Norveškom savetu za izbeglice naveli su negativna iskustva u saradnji sa lokalnim vlastima i državnim institucijama. Neki raseljeni su primetili da su međunarodne organizacije centralizovane i nedovoljno zainteresovane za rad van gradova i da je pomoć koju pružaju često jednolična i ne odgovara njihovim stvarnim potrebama. Takođe ističu nedostatak protoka informacija i koordinacije

¹³ Podela nadležnosti između Komesarijata za izbeglice i Koordinacionog centra za Kosovo i Metohiju prilično je zbunjujuća. Mandat Komesarijata obuhvata isključivo izbeglice, kao što je predviđeno u Zakonu o izbeglicama (*Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 18/92). Međutim, Komesarijat obavlja određene funkcije u odnosu na interno raseljena lica, između ostalog i izdavanje legitimacija raseljenog lica i smeštaj u kolektivne centre. Koordinacioni centar za Kosovo i Metohiju je 2001. godine osnovala tadašnja Vlada Savezne Republike Jugoslavije. Uprkos nadležnostima koje proizlaze iz njegovog mandata, Koordinacioni centar je uglavnom angažovan na aktivnostima vezanim za povratak.

između raseljenih i međunarodnih organizacija. To je ilustrovano primerima da su neka raseljena lica više puta primila istu vrstu pomoći, te da su morala da prodaju višak tih artikala kao bi zadovoljila druge potrebe. To je veoma često bio uzrok uverenja lokalnog stanovništva da neki raseljeni zloupotrebljavaju humanitarnu pomoć kako bi došli do dodatne zarade. Učesnici fokus-grupa su se složili da se većina raseljenih i dalje bori za opstanak, te da bi zbog toga pomoć međunarodnih organizacija trebalo da se nastavi i poveća, zato što se čini da je do sada ona bila nedovoljna. Raseljeni su izrazili veliku zabrinutost zbog stalnog smanjivanja humanitarne pomoći koju pružaju međunarodne organizacije.

Prava interno raseljenih lica

Vodeći principi Ujedinjenih nacija o internom raseljenju obuhvataju sva prava koja su u neposrednoj vezi s raseljenjem. Pored toga, principima se naglašava da raseljeni imaju ista prava i obaveze u skladu sa međunarodno prihvaćenim standardima ljudskih prava kao i svi ostali građani.¹⁴ Iako Vodeći principi Ujedinjenih nacija o internom raseljenju nisu pravno obavezujući, oni su utemeljeni na međunarodnim standardima ljudskih prava i međunarodnom humanitarnom pravu koje je Srbija i Crna Gora prihvatila i koji su zato u punoj meri pravno obavezujući.¹⁵ Izveštaji fokus-grupa govore da većina raseljenih nije svesna svojih prava ili da nisu u stanju da dovedu u vezu svoje potrebe/probleme i svoja prava. Kao rezultat toga, oni često ne znaju kojim nadležnim institucijama mogu da se obrate u vezi sa rešavanjem svojih problema, niti na koji način to mogu da urade. Međutim, učesnici fokus-grupa, iako uglavnom ne poznaju Vodeće principe Ujedinjenih nacija o internom raseljenju ili standarde ljudskih prava, zapravo su govorili o pravima raseljenih koja se često krše ili ograničavaju i ukazivali na nedostatke u implementaciji standarda ljudskih prava. U isto vreme, mnogi učesnici, među njima i zvaničnici i poverenici Komesarijata po prvi put su se susreli sa Vodećim principima Ujedinjenih nacija o internom raseljenju za vreme ovog istraživanja. Zbog toga niko od učesnika, posebno predstavnika državnih i lokalnih vlasti, nije ranije pokušao da posmatra situaciju raseljenih iz perspektive ljudskih prava. Svi učesnici su pokazali veliko interesovanje da nauče više o ljudskim pravima i o tome kako da ih prenesu u realnost.

Sledeći odeljak donosi diskusije u fokus-grupama o stanju ljudskih prava raseljenih, uz odabrane navode učesnika, i stavlja ih u kontekst Vodećih principa Ujedinjenih nacija o internom raseljenju .

Princip 4 – Zaštita od diskriminacije i posebna zaštita ugroženih grupa

Učesnici fokus-grupa su primetili da su samohrane majke i starije žene posebno ugrožene grupe među raseljenima. Samohrane majke najčešće imaju manje mogućnosti da nađu zaposlenje i da organizuju čuvanje deteta za vreme svog odsustva. Teški uslovi u kojima žive žene, posebno samohrane majke, dodatno su otežani tradicionalnim shvatanjima, po kojima je ženino mesto u kući.

»Nisam primila platu od 1999. od februara meseca. Ne mogu da se zaposlim nigde, kao ni većina nas. Bolesna sam – ne mogu da radim na njivi a i ovi koji su radili nisu primili ništa. To je potpuno siromašno mesto gde mi živimo. Tako da to nije za življenje. Stanujem u nekim, tim švapskim kućama koje su trošne, koje treba popravljati, koje imaju veliku vlagu. Imam devojčicu od 12 godina koja je dobila bronhitis od vlage. S obzirom da mi je gazda dao da džabe stanujem tu, ne naplaćuje mi kiriju, jer nema od čega naplatiti, jer ja živim od dečijeg dodatka.«

(samohrana majka, raseljeno lice, Mali Idoš)

Naglašene potrebe za sveobuhvatnom zdravstvenom zaštitom karakteristične su za stare osobe među raseljenima. Ukoliko nemaju odgovarajuća dokumenta i bliske rođake da im pomognu, oni su u većini slučajeva prepušteni sami sebi i u teškom su psihičkom stanju. Integracija u mesto raseljenja, makar i u periodu dok se ne pronađe rešenje za njihovu budućnost, još je teža budući da starije osobe pripadaju grupi onih raseljenih koji jedino žele da se vrate kući. Ta želja je još veća ako

¹⁴ Vodeći principi Ujedinjenih nacija o internom raseljenju, Princip 1, 1998.

¹⁵ Zvanični sajt UN OHCHR: www.unhchr.ch i zvanični sajt ICRC: www.icrc.org status ratifikacije za Srbiju i Crnu Goru.

nemaju porodicu. Penzije raseljenih su uglavnom veoma niske, i istovremeno su za penzionisana raseljena lica jedini izvor prihoda. Među njima takođe ima lica koja ne primaju penziju zato što nisu u mogućnosti da dokažu svoj radni staž na Kosovu i Metohiji. Dešava se takođe da doprinosi za penzijsko osiguranje nisu uplaćivani po nekoliko godina, i na taj način je kontinuitet u radnom stažu prekinut. U Srbiji postoje tri staračka doma koja su namenjena starim osobama među raseljenima i izbeglicama. Ovi domovi su namenjeni najugroženijim licima, na primer onima koji nemaju porodicu ili bilo kakva finansijska sredstva.

Princip 14 – Pravo na slobodu kretanja i slobodu izbora mesta stanovanja

Prepreke slobodi kretanja su uglavnom indirektno, što znači da raseljeni nisu ograničeni na život u kolektivnim centrima ili na drugi način fizički sprečena da se kreću u raseljenju.

Sloboda kretanja je povezana sa mogućnošću raseljenih da se prijave, privremeno ili stalno, u mestu raseljenja, što – i jedno i drugo – predstavlja legalni zahtev, i zbog toga je u bliskoj vezi sa Principom 20. Za prijavljivanje u drugom prebivalištu potreban je dokaz o odjavljivanju iz prethodnog mesta,¹⁶ koji se obično pribavlja u lokalnim policijskim stanicama. Raseljeni se odjavljuju uz pomoć policijskih službi koje su premeštene, zajedno sa matičnim knjigama sa Kosova i Metohije u centralnu i južnu Srbiju (dalje objašnjenje videti u odeljku o Principu 20). Do jula 2003. godine ove policijske službe su odbijale da odjave raseljene i na taj način onemogućile prijavljivanje njihovog trajnog boravka u Srbiji. Norveški savet za izbeglice je zabeležio promenu u praksi nakon jula 2003. godine. Od tada, raseljeni su mogli da se odjave i prijave. Međutim, čitav taj postupak je skup, jer i dalje podrazumeva troškove putovanja u izmeštene policijske stanice i druge troškove. Takođe je primećeno da se pojedini raseljeni nerado prijavljuju za stalno, jer se plaše da će tako izgubiti neka prava vezana za povratak i svoju privatnu imovinu i zemljište, i zbog toga ostaju neprijavljeni. Iako se praksa koja je primenjivana do jula 2003. godine i kojom je namerno ometano *pravo raseljenih da se slobodno kreću unutar vlastite države i da biraju svoje mesto prebivališta*, više ne primenjuje dosledno, (do nedavno, raseljeni su u Srbiji mogli da se registruju samo za privremeni boravak koji mora da se produžava svaka tri meseca) ostale su druge indirektno prepreke koje sprečavaju potpuno ostvarivanje ovoga prava. Da bi se dobila legitimacija raseljenog lica koju izdaje Komesarijat za izbeglice potrebna je prijava boravka (zeleni karton) koju izdaje MUP. Nekoliko hiljada raseljenih, među njima je veliki broj Roma, nema prijavu boravka, niti može da je dobije jer žive u nezvaničnim kolektivnim centrima odnosno divljim naseljima, bez pravnog osnova za stanovanje. Nemaju "zeleni kartone" jer je za njih potrebna prijava boravka, što lančano vodi u nemogućnost dobijanja raseljeničke legitimacije, ostvarivanja prava na pomoć i drugih osnovnih ljudskih prava. I oni koji kao podstanari imaju legalni osnov za stanovanje, često teško dobijaju zvanično overene izjave vlasnika i stanodavca, koje su neophodne da bi prijavili boravak. (videti Princip 20)

»Dešava se da treba da autom odemo do susednog grada, ali ako je istekla lična karta onda je to već problem. Moram da objašnjavam zašto mi je istekla lična karta i da SUP Novi Pazar ne dozvoljava da se ista produži.«

(raseljeno lice, Kraljevo)

»Što se tiče dokumenata mi moramo imati sva dokumenta i ne možemo da se izvlačimo zato što smo raseljeni. Mi tražimo da oni ispunjavaju zakonske obaveze prema nama. Prekoračio sam dozvoljenu brzinu pet kilometara a policija me privodi kod sudije za prekršaje zato što imam samo boravište. Po zakonu nikakvo pravo nisu imali da me privedu.«

(raseljeno lice, Kraljevo)

Sloboda kretanja raseljenih ponekad takođe može da zavisi od procedure prijavljivanja u Komesarijatu za izbeglice. Komesarijat izdaje legitimaciju raseljenih koja im daje pristup određenim

¹⁶ Prema Zakonu o prebivalištu i boravištu građana (*Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 42/77, 24/85, 6/89, 25/89) uslov za promenu prebivališta je odjavljivanje sa trenutnog prebivališta.

oblicima pomoći, kao što je humanitarna pomoć u mestu gde su prijavljeni, ali ne i drugde. Kada raseljeni žele da se presele, često nisu u mogućnosti da primaju humanitarnu pomoć u novom mestu prebivališta, ukoliko Komesarijat ne prosledi njihovu prijavu. Raseljeni tvrde da poverenici Komesarijata često nisu voljni da pomognu u takvim slučajevima.

Pravo na slobodu kretanja takođe je ograničeno kad je u pitanju povratak i obilazak imovine na Kosovu i Metohiji zbog bezbednosnih razloga i nedostatka zaštite. Raseljeni očekuju pomoć od međunarodnih organizacija da se proces povratka ubrza, kao i da im se omogući pristup njihovoj imovini i zemljištu na Kosovu i Metohiji.

Princip 18 – Pravo na odgovarajući životni standard

Ovaj princip podrazumeva čitav spektar prava koja proizilaze iz osnovnih ljudskih potreba kao što je potreba za hranom, vodom, smeštajem, odećom, osnovnim zdravstvenim uslugama i higijenom. Neka od ovih prava su u prethodnom tekstu razmatrana zasebno, a ovde će biti sagledana zajedno.

U fokus-grupama često je ponavljano da raseljeni osećaju da žive od danas do sutra. Neki raseljeni osećaju da su prepušteni sami sebi i da su tretirani kao građani drugog reda. Njihov povratak na Kosovo i Metohiju ne može se predvideti. Njihov svakodnevni život je pun neizvesnosti, bez obezbeđenog trajnog smeštaja, uslova za zaposlenje i drugih uslova za preživljavanje. Raseljeni osećaju da je njihov život drugačiji od života lokalnog stanovništva, s obzirom na njegov kvalitet i mehanizme preživljavanja koji su im na raspolaganju. Mladi ljudi imaju pravo na sopstvenu porodicu, međutim, nerado ih zasnivaju jer što loši uslovi smeštaja i neizvesnost zaposlenja čine nezavisni porodični život nemogućim, niti žele da opterećuju ionako težak život svojih roditelja.

Raseljeni često žive u lošim stambenim uslovima, posebno oni koji su smešteni u kolektivnim centrima. Oni u većini slučajeva imaju probleme sa higijenom i životnim prostorom, a često je nekoliko članova porodice primorano da živi u jednoj sobi od 15 m². Kolektivni centri koje Vlada¹⁷ ne priznaje predstavljaju čak i veći problem, s obzirom na to da često imaju mali broj sanitarnih objekata, ili ih uopšte nemaju, često nisu u skladu s brojem ljudi koji tu žive. Nekoliko takvih centara čak nema ni vodu iz vodovoda i/ili kanalizaciju. Pored zapuštenih zgrada u kojima žive, dužina njihovog boravka je neizvesna zbog ubrzanog plana Vlade da zatvori kolektivne centre. Osim toga, budući da neke kolektivne centre Vlada ne priznaje, raseljeni u njima žive pod stalnom pretnjom da će biti izbačeni kao ilegalni stanari. Privatni smeštaj uglavnom podrazumeva plaćanje zakupa, čiji se iznos kreće od 100 do 150 evra mesečno, uglavnom za prostor bez vode i kanalizacije. Često pored visokih cena zakupa, prostori u kojima žive izuzetno su zapušteni i vlažni.

Ja sam iz kampa Kaluđerica koji je, mislim, najgori kamp. Kanalizacija prolazi pored samih ulaznih vrata. Naša deca su najčešći pacijenti, ima ih najviše u Domu zdravlja. Prostor je toliko zagađen, toliko prljav, potrebno je da nas obiđete i pomognete.

(raseljeno lice, Beograd)

Međutim, najlošiji životni uslovi su u naseljima u kojima žive Romi. Deca u ovim naseljima izloženi su ozbiljnim zdravstvenim problemima od ostale dece u raseljenju.

»(...) Uglavnom su romska naselja sagrađena pored deponije ili u samoj deponiji. Uglavnom na periferiji grada. Romi su mesecima, godinama, živeli, konkretno u Kraljevu, u atomskom skloništu. Recite mi da li je ijedan ne-Rom negde živio godinu dana u atomskom skloništu, u kome nema vode, struje, kanalizacije, osvetljenja, ventilacije? Da li je neko ko je ne-Rom živio u bunkeru iz Drugog svetskog rata u kome ne postoje uslovi za život? Da li se neka ne-Romkinja porodila pod vedrim

¹⁷ Kako su raseljena lica pristizala 1999. godine, neka od njih su spontano zauzimala uglavnom napuštene zgrade. Komesarijat, uglavnom, nije bio u stanju da finansira takva mesta kao kolektivne centre zbog svog ograničenog budžeta, te ih tako nisu priznavali. Međutim bilo je primera da su vlasnici zgrada odbijali molbu Komesarijata da potpišu ugovor o izdavanju prostora.

nebom u novembru, decembru, januaru, ispod mosta, pored reke? Da li je neki ne-Rom raseljeni ili izbeglica umro od hladnoće, nedostatka injekcije...»

(raseljeno lice, Leskovac)

»Možda sam grešio, ne znam, jer ne predstavljam nikoga, običan sam građanin. Živim ovde u Velikom Ritu. Želeo bih da koristim ovu šansu da kažem o životu njenom, kako živu. Živu katastrofalno. Kao ljudi iz kamenog doba. Tamo ispred svake kuće postoji bara, gde imaju deca besplatno kupanje, jer žena, majka, obuče dete, pusti ga u dvorište da igra. Ulice su katastrofalne. Nikakav put. Nemamo struju. Imamo decu, treba da piju mleko, normalno. Odakle nama pare da kupimo mleko svakih sat vremena, za šest sati ono se kvari. Struju nemamo. Živimo sa sveće. Put nikakav. Infrastruktura, kuće nikakve. Šta ti ja znam. Živimo u bednom životu. To je naselje Mali Rit. Malo ga manje zaobilazu i te stvari.«

(raseljeno lice, Novi Sad)

Iako socijalna pomoć nije pomenuta kao potreba čijim zadovoljenjem se postiže odgovarajući životni standard, važno je da se ona uključi, jer je socijalna pomoć često važan izvor obezbeđivanja osnovnih životnih uslova. U svetlu Principa 1 Vodećih principa Ujedinjenih nacija o internom raseljenju, raseljeni kao i svi ostali građani u zemlji imaju pravo na materijalno obezbeđenje porodice, pod uslovom da ispune kriterijume. Problem je što neka raseljena lica ne mogu da ih ispune, pošto poseduju zemlju na Kosovu, iako od nje nemaju nikakve koristi. S druge strane istraživanje pokazuje da veliki broj raseljenih ima pristup nekim socijalnim davanjima zbog pojednostavljene procedure koju su u većini mesta omogućile lokalne vlasti. Međutim, ima slučajeva da raseljeni zbog nepotpunih dokumenata nisu bili u mogućnosti da dobiju određene povlastice.

Istraživanje je pokazalo opšte nezadovoljstvo količinom i kvalitetom informacija koju raseljeni dobijaju. Često zbog nedostatka informacija, raseljeni ne znaju za promene u pristupima državnih i drugih organa, procedurama i programima, uključujući i rokove koji su za njih važni. Ovo ponekad dovodi do njihovog isključenja iz određenih usluga i prava, uključujući i humanitarnu pomoć.

»Postoje mnoge humanitarne organizacije, jako malo smo upoznati s tom problematikom. Mi jako malo poznajemo koliko tih humanitarnih organizacija postoji i koliko žele da pomognu. To je zaista veliki problem. Mi uopšte ne znamo. Mi smo jako malo informisani koje organizacije rade, i kojima bi mi mogli da se obratimo i koja organizacija bi koje probleme mogla da rešava.«

(raseljeno lice, Kula)

Princip 19 – Pravo na zdravstvenu zaštitu

Raseljeni bi trebalo da imaju pristup zdravstvenoj zaštiti pod jednakim uslovima kao i lokalno stanovništvo. Mnogi problemi sa kojima se raseljeni suočavaju slični su problemima lokalnog stanovništva, zbog uopšte lošeg stanja zdravstvene zaštite. Međutim, u pristupu zdravstvenim uslugama, raseljeni su često u gorjoj situaciji od lokalnog stanovništva. Zdravstveni objekti se često nalaze daleko od kolektivnih centara, što zahteva plaćanje prevoza. Nedostatak odgovarajućih dokumenata je još jedan od razloga zbog kojih raseljeni, ponekad čak ni deca, nisu u mogućnosti da ostvare zdravstvenu zaštitu. Osim toga, u slučaju da su im potrebni skupi lekovi, oni često ne mogu da ih dobiju besplatno.

»Kada sam se povredio prošle godine, platio sam pregled, platio sam ušivanje rane, platio sam injekciju. Morate da imate raseljeničku legitimaciju, zdravstvenu legitimaciju i papir overen od Zavoda za socijalnu zaštitu. Sva tri dokumenta. »

(raseljeno lice, Požarevac)

»Moja zdravstvena knjižica ne važi a kada pošaljemo potvrdu na šalter ona dođe uvek na kraju, ja sam uvek zadnji. Jutros sam otišao da prepisem lekove a dežurni mi je rekao da sam trebao doći juče a ne danas. Priča se da neki lekovi stižu a mi nemamo pojma o tome.«

(raseljeno lice, Kraljevo)

»Što se tiče zdravstva u delu grada koji broji par hiljada ljudi ima samo jedan stomatolog dok desetak naših stomatologa sa Kosova koji su nezaposleni i tu treba da se angažuje država i lokalna vlast«.
(raseljno lice, Kraljevo)

Među Romima je primećen povećan stepen zdravstvenog rizika zbog loših životnih uslova jer žive u područjima kao što su deponije i mesta bez odgovarajuće infrastrukture i skloništa. Žene u ovakvim naseljima često se porađaju bez ikakve pomoći i prethodnih zdravstvenih pregleda. Zbog čestog nedostatka dokumenata, uključujući i to da deca po rođenju nisu prijavljena, oni nemaju pristup zdravstvenoj zaštiti.

Princip 20 – Pravo na priznanje ličnog statusa (dokumenti)

Nedostatak dokumenata često je prepreka raseljenima za ostvarivanje drugih osnovnih prava. Osnovni lični dokumenti su preduslov za ostvarivanje, na primer prava na zdravstvenu zaštitu i socijalnu pomoć, ali i drugih dokumenata kao što su izvod iz knjige državljana, pasoš itd.

"Da li je neko lice po rođenju uopšte upisano u knjige rođenih a došlo je sa Kosova ili uopšte nije upisano, jer nemamo pravo ništa da preduzmemo ako upis već postoji, da vršimo nešto, da radimo paralelne postupke. A polazna je osnovna da svako lice ima taj izvod iz knjige rođenih i bez njega ne može u našem Centru niti u Ministarstvu ništa, niti zbog matičnog broja i ostalih podataka koji čine identitet lica."

(Centar za socijalni rad-Pozarevac)

Zvanične matične knjige iz 29 matičnih kancelarija na Kosovu i Metohiji su, u junu 1999. godine, prenesene i raspodeljene u sedam opština u centralnoj i južnoj Srbiji, gde su izmeštene opštinske uprave sa Kosova i Metohije. Mesta u kojima se nalaze te opštinske uprave su: Bujanovac, Leskovac, Niš, Kraljevo, Kruševac, Kragujevac i Jagodina.

Raseljeni moraju iz mesta boravka da putuju do opštine gde su preseljene matične knjige, kako bi dobili različita dokumenta ili da se odjave da bi mogli da se prijave za stalni boravak (videti Princip 14). Za raseljene je putovanje skupo, a ponekad moraju da putuju nekoliko puta da bi dobili jedan dokument. Problem nepotpune dokumentacije povezan je takođe sa nemogućnošću prijavljivanja raseljenih u mestu privremenog boravka i dobijanja tzv. zelenog kartona koji dokazuje njihov legalni privremeni boravak u opštini. Da bi to uradio, vlasnik stana gde raseljeni živi mora da potpiše izjavu kojom potvrđuje boravak raseljenog lica i da opštinskim vlastima pokaže dokaz o vlasništvu nad stanom. Međutim, stanodavci često ne žele to da učine, da ne bi plaćali porez na prihod od zakupa. Štaviše, oni raseljeni koji žive u nepriznatim kolektivnim centrima i objektima koji su nelegalno sagrađeni ne mogu da dobiju zeleni karton. Dobijanje dokumenata je komplikovano, sporo i zahteva razne troškove.

»Dislocirane su službe opštinskih organa. Ako su ljudi, recimo, iz Uroševca ili Gnjilana, moraju da idu u Bujanovac, Leskovac, Kraljevo, Kruševac. Znači, imaju troškove autobuske karte. Da bismo dobili elementarne dokumente treba nam oko 2000 dinara, i neće ih dobiti odmah, a ako se podnese zahtev za ličnu kartu to je još oko 1000 dinara. Bez 3000 dinara ne možete da dobijete osnovna dokumenta, da biste onda došli kod poverenika da tražite, recimo, nekakvu pomoć i sve ostalo.»

(Norveški savet za izbeglice, Niš)

Često overavanje i obnavljanje nekih dokumenata, kao što je to slučaj za zdravstvenu zaštitu, i nemogućnost dobijanja regularne zdravstvene knjižice predstavljaju dodatne komplikacije u pristupu zdravstvenim uslugama. Raseljenima je često neprijatno zbog toga što treba da koriste različita dokumenta koja ih čine prepoznatljivim. Romi su u posebno teškoj situaciji, jer mnogi od njih nisu čak ni prijavljeni kao raseljena lica u mestu raseljenja ili nemaju ni jedan dokument sa Kosova i Metohije. Učesnici fokus-grupa se naveli da romska deca često nisu prijavljena po rođenju na Kosovu i

Metohiji, a pogotovo ne u mestu raseljenja. Za njih bi bilo neophodno naknadno prijavljivanje rođenja kako bi mogli da dobiju druge dokumente, ali to je dodatno komplikovano zbog toga što roditelji često nemaju ni osnovne dokumente. Osim toga, i zbog visokog stepena nepismenosti među romskom populacijom, oni ostaju neobavešteni o ovom pitanju.

»Kad odem u video-klub u Paraćinu, on meni neće da izda kasetu jer meni piše mesto boravka Kosovo. Nemam pravo da dobijem, na primer, člansku kartu video-kluba, kad ta kasetu košta, recimo, jedan evro...«

(raseljeno lice, Paraćin)

Princip 21 – Pravo na zaštitu imovine, uključujući i onu koja je ostala u mestu porekla

Razgovor o ovom Principu bio je ograničen, uglavnom zbog toga što je manje povezan sa situacijom ostvarivanja prava u mestu raseljenja. Međutim, ovaj princip je posebno značajan u smislu trajnih rešenja, ali takođe i u situaciji raseljenja. Nedovoljna zaštita imovine i nedostatak kontrole raseljenih nad njihovom privatnom imovinom i zemljištem koje je na Kosovu i Metohiji čini raseljene dodatno nezadovoljnima. Oni često nisu u mogućnosti da prodaju ili daju u zakup svoju imovinu. Trebalo bi da imaju pravo na kredit kako bi mogli da stvore mogućnosti za samozapošljavanje, na primer da prijave manje privatno preduzeće. Međutim, oni nisu to u mogućnosti jer nemaju garanciju za kredit u svojoj imovini ili zemljištu.¹⁸

Princip 22 – Pravo na zaštitu od diskriminacije

U većini slučajeva, raseljeni veruju da su diskriminisani u kontaktu sa vlastima i lokalnim stanovništvom zbog toga što su raseljena lica. Kao što je već pomenuto, oni imaju osećaj da su građani drugog reda. Izgleda da je ovo rezultat kumulativnih faktora, na primer, pristup dokumentima je drugačiji i komplikovaniji za raseljene nego za ostatak stanovništva, oni zavise od humanitarne pomoći, mnogi žive u kolektivnim centrima i drugim okolnostima koje ih izoluju od lokalnog stanovništva. Konkretni primeri mogu se naći u sferi zapošljavanja – oni koji nađu zaposlenje po pravilu su manje plaćeni, ponekad čak i tri puta manje od lokalnog stanovništva za isti rad. Za stalno zaposlenje radije se bira lokalno stanovništvo sa istim kvalifikacijama ili ponekad manjim nego raseljeni. Bez dokumenata kao što je radna knjižica i, u nekim slučajevima, prijava boravka nije moguće naći stalno zaposlenje, čak iako postoji potreba za takvim radnikom. Dešava se da se od dece u školi traži da se izjašnjavaju kao raseljeni što, u školskom okruženju, negativno utiče na njih. Dok sve navedeno važi i za Rome, oni trpe dvostruku diskriminaciju – kao raseljeni i kao nacionalna manjina. Socijalna distanca prema njima je očigledna jer su potpuno izolovani od lokalne zajednice. I oni često nemaju nikakvog kontakta sa lokalnim vlastima u vezi sa pitanjima važnim za njihovo zdravlje, obrazovanje, zaposlenje, smeštaj, itd.

»Sam naziv „raseljeno lice“, za nas sa Kosova, izražava jednu nepravdu. Mi smo ljudi bez ikavog prava, sa tim nazivom „raseljeno lice“ mi nemamo automatski nikakva prava, u samom startu...«

(raseljeno lice, Paraćin)

»U školi pitaju decu da se deklarišu kao raseljena lica i izbeglice. Sada zamislite vi dete koje treba da digne ruku i da se deklariše kao izbeglica, a ostala deca to možda nisu znala. Ja sam moga sina pitao - što si se javio?«

(raseljeno lice, Beograd)

¹⁸ Raseljeni poseduju malo ili nikakvo znanje o pristupu mehanizmima legalnog povrata imovine. Čak su i neke međunarodne organizacije odgovorne za nelegalno zauzimanje imovine raseljenih, i to bez ikakve naknade. Imovina raseljenih je kradena, paljena i uništavana na razne očigledne načine, često pošto su bili primorani da je napuste. Pored toga, nedostatak slobode kretanja raseljenih i izloženost diskriminaciji na Kosovu i Metohiji čini ih posebno osetljivim na probleme ilegalne gradnje i korišćenja njihove zemlje, ili ilegalnog mešanja u njihova vlasnička prava.

Princip 22. 1. (b) – Pravo na slobodno traženje zaposlenja i učestvovanje u ekonomskom životu zajednice

Nezaposlenost je široko rasprostranjen problem u čitavoj Srbiji, međutim, raseljeni češće ostaju bez posla ili rade neprijavljeni za manje plate, bez ugovora i bez ikakve socijalne zaštite. Razlog je uglavnom to što nemaju socijalnu mrežu u mestu raseljenja i često nisu u mogućnosti da dokažu svoje veštine i obrazovanje zbog nedostatka relevantnih dokumenata. Raseljeni takođe nisu u mogućnosti da podignu kredit kako bi osnovali mala preduzeća ili preduzeli druge inicijative u vezi sa zapošljavanjem, zbog toga što nemaju redovan prihod, kontrolu i zaštitu svoje imovine na Kosovu i Metohiji.

»Samo nam kažu – nemate status, niste meštani Požarevca, ne možete da se zaposlite. Nemate stalno mesto boravka, i gde god odemo, zatvorena vrata.«

(raseljeno lice, Požarevac)

“Što se tiče posla moje iskustvo da je izvestan broj kojima je nuđen posao sa određenim školama nije bio voljan to da prihvati verovatno iz onog prvog razloga neizvesnosti jer su se ipak nadali da će se vratiti, da će tamo raditi gde su radili. Konkretno u Knjaževcu npr. Mi smo bili voljni da primimo lekare ali i ti koji su došli da pitaju, kad smo rekli dođite sutra više se nisu pojavili što možda nekom deluje neistinito ali to jeste istina. I srednjem kadru npr. Laborant jedan koga ja lično znam, dolazio je danima, kad smo rekli dođi sutra, nikad više nije došao. A tu je u Knjaževcu. Znači, ipak ima neku drugu viziju, ili se možda nada povratku ili neka druga sredstva, ne znam, ali očigledno nejasnoća i nesigurnost po meni bar je ono osnovno što njih muči i što ih stavlja u neki neravnopravan položaj sa ostalima.”

(predstavnik nevladine organizacije «Timočki klub», Knjaževac)

Princip 23 – Pravo na obrazovanje

U većini slučajeva, deca mogu da ostvare pravo na obrazovanje, međutim, ne bez problema. Deca koja se sele iz jednog u drugi kolektivni centar, što se desilo nekim porodicama, morala su da se ponovo integrišu u nove škole, što izaziva dodatni stres ili čak uzrokuje da propuste deo školske godine ili celu godinu.

Sedamnaestoro dece ostalo je bez školovanja u ovoj školskoj godini. Sticajem okolnosti, to sam zaboravio da kažem na početku, ona su iseljena iz kolektivnih centara, to je slučaj u Jagodini, Čupriji, Paraćinu. Oni su dobili drugu lokaciju, nisu u mogućnosti da plaćaju prevoz, tako da nam je to sada najveći problem zbrinjavanje te dece u vezi sa školovanjem. (Udruženje raseljenih, Paraćin)

Romska deca su često diskriminisana i suočavaju se sa mnogim preprekama u ostvarivanju prava na obrazovanje, među kojima su nedostatak dokumenata, nedostatak finansijskih sredstava za kupovinu školske opreme, knjiga i drugih potrepština. U nekim situacijama romska deca su već propustila nekoliko godina školovanja, neka ne govore srpski jezik, a neka nisu ni išla u školu zbog određenih tradicionalnih obrazaca. Ovoj deci je pomoć neophodna, međutim, izgleda da su inicijative retke.

»Romske porodice koje su stekle neke navike i imaju tradiciju da svoju decu školuju i obrazuju u takvoj situaciji, ni pored svoje najveće želje i volje da se njihova deca školuju nisu u mogućnosti da svom detetu obezbede osnovna sredstva. A to su pre svega udžbenici, odeća i obuća.«

(raseljeno lice, Leskovac)

Iz šire perspektive obrazovanja, dalje obrazovanje nije dostupno mnogim mladim ljudima zbog njihovih finansijskih ograničenja.

Principi 24–27 – Humanitarna pomoć

Međunarodne organizacije i lokalne nevladine organizacije postepeno smanjuju svoju pomoć, zbog toga što se sve manje finansijskih sredstava odvajaju za zadovoljenje humanitarnih potreba u Srbiji. Međutim, u istraživanju je nekoliko puta ponovljeno da ni država takođe ne zadovoljava adekvatno humanitarne potrebe. Humanitarna pomoć je i dalje neophodna i programi treba da budu prošireni i na ugrožene grupe među lokalnim stanovništvom.

Zaključak

Raseljeni su bolno svesni odsustva definicije svog statusa. Ovaj projekat, a posebno istraživanje u fokus-grupama pokazalo je da se mora pronaći balans između ekonomskih mogućnosti i mogućnosti države i lokalnih vlasti, s jedne strane, i poštovanja i realizacije prava raseljenih, s druge strane. U raznim fazama projekta prečesto je zabeleženo da se rešenja problema raseljenih sporo nalaze, a prava primenjuju još sporije. Očigledan je nesklad između realnosti i obaveza predstavljenih u Vodećim principima Ujedinjenih nacija o internom raseljenu, kao i zakonskih obaveza preuzetih iz međunarodnih ugovora u domenu ljudskih prava.

Raseljeni su opterećeni nedostatkom kontrole nad svojom imovinom koja je ostala na Kosovu i Metohiji i osećajem da su preko noći postali socijalni slučajevi. Bez osnovnih uslova i odgovarajućeg životnog standarda za većinu, oni su deprimirani i nemoćni u traženju rešenja za svoje nedaće. Rastrzani su između odluka o povratku ili ostanku, ali obe opcije podrazumevaju teškoće borbe za postizanje minimuma uslova za pristojan život.

Raseljeni koja žive u kolektivnim centrima izolovani su, a neki ih čak doživljavaju kao *geta*. Lokalna zajednica nije uključena u rešavanje problema i potreba raseljenih. Posebno ugrožena i gotovo potpuno odbačena grupa među raseljenima je romska populacija koja živi u izolovanim naseljima, sa malo kontakta sa stvarnošću.

Istraživanje pokazuje da raseljeni, uopšteno, imaju pogrešne predstave o svojim pravima, oni veruju da je ono što im se nudi *jest* njihovo pravo, ali kada treba da se obrate za pomoć – oni to vide kao čin koji je ispod ljudskog dostojanstva. Raseljeni često očekuju pomoć od drugih, posebno od međunarodnih organizacija, pre nego što se odluče da sami učestvuju u rešavanju svojih problema. Mnogi nisu ni svesni mehanizama pristupa svojim pravima, dok se mali broj onih pojedinaca koji pokušavaju da ostvare svoja prava suočava sa preprekama. Osnaživanje raseljenih za zagovaranje svojih prava i primene Vodećih principa Ujedinjenih nacija o internom raseljenu podrazumeva istovremeno uvažavanje svih dimenzija njihovog socijalnog identiteta, kao i pristup zasnovan na ljudskim pravima. Na ovaj način će se raseljeni razvijati i ojačaću se njihova sposobnost da artikuliraju svoje potrebe i probleme u kontekstu ljudskih prava, kao i da preuzmu odgovornost u zaštiti svojih prava.

Grupa 484 u radu sa raseljenima želi da postigne najviši standard zaštite ljudskih prava, utemeljen na Vodećim principima Ujedinjenih nacija o internom raseljenu. Ovaj projekat je uspeo da uključi sve aktere, odnosno raseljene, lokalne vlasti, državne vlasti, civilno društvo i međunarodne organizacije u zagovaranje i pronalaženje načina da se postigne zaštita ljudskih prava. Najznačajniji rezultat projekta bila je organizacija pet regionalnih konferencija radi zagovaranja i promovisanja prava raseljenih, usmerenih na donosiocima odluka na državnom i lokalnom nivou kako bi definisali ključne probleme i preporuke za njihovo rešavanje.¹⁹

Sledeći koraci

Rad na ovom projektu pokazao je da su glavni problemi raseljenih svrstani među ekonomska i socijalna prava. Rezultati projekta ukazuju da su četiri posebno važna područja potreba raseljenih:

- primanje odgovarajućih i pravovremenih informacija;

¹⁹ Preporuke sa ovih konferencija su dostupne i mogu se dobiti od Grupe 484.

- izdavanje i/ili zamena ličnih dokumenata;
- pristup socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti;
- pristup radu pod uslovima koji važe za druge građane u zemlji.

Ova područja su u žiži aktivnosti i predloga koji će predstavljati sledeće etape u strategiji Grupe 484 s ciljem da se poboljša situacija raseljenih za vreme raseljenja i pronađu trajna rešenja njihovih problema. Započeti, naredni koraci uključuju konkretne akcije, kako bi se pomoglo u razrešavanju najurgentnijih problema, kako je definisano u projektu.

Namera nam je da osnujemo koordinacione grupe u pet opština, zasnovane na već uspostavljenim koalicijama u pet regiona. Svaka opštinska koordinaciona grupa biće sastavljena od predstavnika lokalnih vlasti, Komesarijata za izbeglice, udruženja raseljenih lica i/ili raseljenih pojedinaca, lokalnih i međunarodnih nevladinih organizacija. Njihov zadatak će biti da stvore koncenzus u lokalnoj zajednici u vezi sa ključnim problemima raseljenih; da pripreme zajedničke akcione planove koji uključuju identifikaciju uloge svih učesnika; da omoguće efikasnije odgovore i da obezbede konsultacije i široku razmenu informacija. Pozitivni rezultati biće publikovani i distribuirani u celoj zemlji, kako bi se obezbedilo prenošenje dobrih primera i primena iskustava u druga područja.

U isto vreme, Grupa 484 namerava da uključi medije i poboljša njihovu informisanost o problematici raseljenih.

Pored toga, biće organizovano pet informativnih sastanaka, po jedan u svakom od pet regiona obuhvaćenih projektom, što će olakšati otvorenu diskusiju između raseljenih i lokalnih vlasti o izabranim temama sa regionalnih konferencija. Informativni sastanci olakšaće konstruktivni dijalog s ciljem da se mobiliju snage za zagovaranje i realizaciju zajednički identifikovanih rešenja.

Konačno, biće organizovani seminari o kreiranju društvenih mera i o zagovaranju, kao i o tehnikama prikupljanja i pružanja informacija raznim akterima, uključujući i opštinske koordinacione grupe, novinare, nevladine organizacije i ostale.

Deleted: Grupa 484¶
14. april 2004.¶